

Esemete kultuurilised elulood

Chris Gosden, Yvonne Marshall

Kõigis sotsiaalteadustes peetakse praegusajal oluliseks mõelda inimeste ja asjade vahelistele suhetele. Kuni viimase ajani ei pööratud sellistes valdkondades nagu antropoloogia, ajalugu ja sotsioloogia materiaalsetele objektidele eriti tähelepanu, neis nähti peamiselt sotsiaalse protsessi jaoks vajalikke funktsionaalseid üksusi, mitte nende protsesside kujundajat. Arheoloogide jaoks on esemed muidugi alati olnud tegevuse keskmes, kuid ka nende tähelepanu on koondunud esemete funktsioonile, dateerimisele ning vähemal määral stiilile. Nende tunnuste analüüsimise kaudu on arheoloogid püüdnud esememaailma mõtestada.

Kahekümnenda sajandi viimase paarikümne aasta jooksul on olukord muutunud ja materiaalne kultuur on hõivanud ühiskonnateadustes palju kaalukama osa. Inimesed on hakanud mõistma, et esemed ei moodusta ainult inimtegevuse kulissi – nad on selle tegevuse lahutamatu koostisosa. Kui mõtleme materiaalse kultuuri peale selle valmistamise, vahetamise ja tarbimise eri hetkedel, siis loomulikult on vähe seda, mis jääks väljapoole, eriti kui arvesse võtta kõigi nende hetkede ühiskondlikku konteksti ja järelmeid. Niisugune uus fookus suunab meie tähelepanu sellele, kuidas inimeste ja esemete ajalood teineteist kujundavad. Siinkohal uurime üht metafoori nende protsesside mõistmiseks: elulugu. Keskseks ideeks on, et koos sellega, kuidas inimesed ja asjad koguvad endasse aega, liikumisi ja muutusi, muutuvad nad ka ise, ja et need inimeste ja esemete muutumised on teineteisega lahutamatu seotud.

Protsessiarheoloogid on püüdnud välja töötada ajaloolisemat lähenemiseviisi esemetele, kasutades selleks terminit „kasutuselu” (*use-life*) (Tringham 1994: 175). Kasutuselul põhinev lähenemine keskendub muutustele eseme või artefakti morfoloogilistes või funktsionaalsetes tunnustes, jälgides näiteks kivist tööriista kahanemist kildude väljalöömise ja teritamise tulemusena, keskendudes sellele, kuidas muutub tööriista kuju ja kasutus koos selle väiksemaks jäämisega. Ese ise on sel juhul passiivne, inertne materjal, millega juhtub asju, millega tehakse asju. Niisugune analüüs ei küsi, kuidas inimesi ja esemeid kaasavad sotsiaalsed suhted tähendusi loovad. Seevastu elulool

(*biography*) põhinev lähenemine soovib teha just nimelt seda. See lähenemine sarnaneb palju enam Tringhami (1994, 1995) lähenemisega, mis põhines objekti elu-loom (*life-history*) ja mida ta rakendas neoliitikumi majade uurimisel:

Sellises uurimistöös tuleb maja käsitleda indiviidina, dünaamilise üksusena, mille elust iga kuu on tähenduslik nende meeste ja naiste jaoks, kes tema ümber toimetavad. Mulle tundub, et maja elu-loom kontseptsioonis on rohkem ajaloolist ja inimlikku tähendust kui terminis „kasutuselu”. Sellesse on hõlmatud aja aspekt – maja kestvus, põlvkondade järjepidevus (üks asendub teisega), esivanemad ja järglased, nende mälestused sellest, mida hoiavad maja toimijad või vaimud, mis on selle seinte vahel ja vundamendi all. Teiste sõnadega – ma hakkasin huvi tundma maja eluloo vastu. (Tringham 1995: 98.)

Tringhami elu-loom, nagu ka esemete eluloo kontseptsioon püüab aru saada sellest, kuidas esemetesse paigutatakse tähendust nende ühiskondlike suhete kaudu, millesse nad satuvad. Esemeloo jooksul tähendused muutuvad, neid räägitakse pidevalt läbi. Muutused tähenduses ei pea olema ajendatud eseme materiaalsest muutumisest või muutusest tema kasutuses. Tähendus tekib ühiskondlike tegevuste käigus ning eseme eluloo mõte ongi heita valgust sellele protsessile.

Joonis 1. Kookoskuu otsa lükitud kašelotihammastest tehtud Fidži kaelaehe. Pitt Riversi muuseum, Oxfordi Ülikool, 1940.10.54.

Arusaam esemete eluloost ulatub tagasi Kopytoffini (1986), kes leidis, et esemeid pole võimalik täielikult mõista ainult nende eksistentsi ühest punktist lähtudes, ning et protsesse ja tootmistsükleid, omanikumuuusi ja tarbimist tuleks vaadelda ühtse tervikuna. Asjad mitte ainult ei muutu ise oma eksistentsi jooksul, vaid sageli on neil ka võime koguda endasse ajalugu, mistõttu eseme praegune tähendus tuleneb isikutest ja sündmustest, millega see asi on olnud seotud. Näiteks säilitavad Trobriandi saartel Kula-ringis vahetatavad esemed sageli sideme selle konkreetse, nimelise isikuga, kes on olnud selle eseme omanik või vahendaja. Esemete ja inimeste renomee loovad üksteist vastastikku, mistõttu esemed omandavad väärtuse tänu seotusele mõjukate isikutega, kuid ühtlasi tugevdab isikute positsiooni ka kuulsate esemete omamine. Inimeste ja asjade vahel toimib vastastikku väärtuse loomise protsess.

Elulooline mõtlemine

Katalooginumber: 1940.10.54

Riik: Fidži

Nimi: kaelaehe

Materjal: vaalahambad, kookoskiud

Objekti kogunud: vaimulik James Calvert

Teised omanikud: kuningas Thakombau

Pitt Riversi saabunud: nooremleitnant James Lionel Calvertilt
tema tädi, miss Gladysi kaudu.

Ülaltoodu on üks osa [Oxfordis asuva] Pitt Riversi muusemi kataloogi kirjest ühe Fidžilt pärit kaelakee kohta, mis on valmistatud kookoskiu otsa lükitud kašelotihammastest (joonis 1). Klaasvitriini taga võib see ese tunduda staatile ja isoleeritud, mis aga loob väära arusaama muuseumis asuvatest esemetest ja ka esemetest üldse. Vaatamata selliste objektide näivale seiskumisele koguvad nad pidevalt endasse juurde uusi tähendustamisi, seoseid ja tähendusi. Seda kaelakeed nähes võiks fidžilasest muuseumikülastaja esimene küsimus olla, kelle oma see oli, millele järgneks kohe küsimus, mis külast see pärit on. Selliste esemete kasutuse ja omandisuhete ajalugu on Fidži inimestele sageli hästi teada, eriti siis, kui eseme ajalugu on seotud oluliste pealikega, sest eset, mida on katsunud pealik, peetakse nii vägevamaks kui ka ohtlikumaks.

Fidži saartel on eriti olulised terved, tükeldamata vaalahambad, mille kohta öeldakse *tabua*. Ehkki ühekaupa nõõrile aetud, hoiti neid enamasti siiski pigem peos, mitte ei kantud kaelas. 19. sajandil ringlesid *tabua*'d ühe osana ritualiseeritud vahetuskaubast jumalate, pealike ja inimeste vahel,

sealhulgas kannibalismi ohvrite ja abielukõlbulike naiste vahetamisel (Sahlins 1985: 100–101; 1983). Sellised vaalahambad ringlevad endiselt tseremooniatel, millega taotletakse poolehoidu, peetakse läbirääkimisi sotsiaalsete võlgade üle ja hoitakse ülal ühiskondlikke liitlassuhteid. Suurem osa *tabua*dest on käinud läbi paljudest kätest ning sellist pikaajalist vahelduvaile pealikest omanikele kuulumist peetakse suure au sees. Vanusega muutub vaalahammaste värvus tumedamaks, sest hamba pind seob endasse rasvaineid selle paljude omanike kätest, kuid hambasse koguneb ka kõigi nende pealike vägi, kellele ese on kuulunud. *Tabua* värvuse tumedus, mis viitab pikale eluloole, on peamine hamba väärtust määrav tunnus. Nii väärtus kui ka elulugu saavad sel moel endale üldistatud vormi: väga vähe on neid *tabua*sid, mille konkreetset ajalugu mäletatakse (Thomas 1991: 67).

Pitt Riversi muuseumis olev kaelakee on aga hoopis teistsugune. See pole tehtud mitte tervetest vaalahammastest, vaid saega tükkideks lõigatud hammastest, ja on valmistatud spetsiaalselt kaelakeena kandmiseks. Tükeldatud kašlotihammastest kaelakeesid hakati valmistama 19. sajandi alguses (Clunie 1986: 159–160), ajal, mil Fidži pealikud asusid aktiivselt tugevdama sidemeid oma naabritega Tonga ja Samoa saartelt. Kaepler (1978: 249) on välja toonud, et kuigi Tonga, Samoa ja Fidži on kultuuriliselt erinevad piirkonnad, moodustasid nad samal ajal siiski suurema ühiskondliku süsteemi kanuude, papagoisulgede, puukoorest kanga, mattide ja muude esemete vahetamise kaudu. Tükkideks saetud hammastest kaelakeesid, mille valmistamine oli tehnoloogiliselt keerukam kui *tabua*de valmistamine, tegid Tongal kanuumeistrid, kes elasid kas Tonga saarel või idapoolsetel Fidži saartel, ning algselt valmistati neid Tonga pealike kontrolli all kingituseks Fidži pealikele. Nende valmistamise ja kasutamise kontekst oli algusest peale koloniaalse iseloomuga. Kaelakeed olid teatud mõttes võõramaised ning Fidži pealikud vahetasid neid omavahel äärmiselt harva. Need kaelakeed olid „ainulaadised ja isiklikud pealiku artefaktid”, mida arvatavasti seostati „pigem pealiku positsiooniga kui konkreetse pealikuga” (Thomas 1991: 74). Erinevalt *tabua*de eluloost on vähestel teadaolevatel tükeldatud hammastest kaelakeedel ülimalt konkreetne ja väga hästi tuntud elulugu, ning see kehtib ka Pitt Riversi muuseumi kaelakee kohta.

1874. aasta paiku andis pealik Thakombau (uuema ortograafia järgi Cakobau) selle kataloogitud kaelakee vaimulik J. Calvertile, Wesley misjoni misjonärile, kes mängis Cakobau kristlusse pööramise juures olulist rolli. Kaelakee jäi Calverti perekonna omandusse enam kui viiekümneks aastaks, arvatavasti konkreetse mälestusesemena nende misjonitööst ja seotusest impeeriumiga. See läks edasi Calverti lapselapselapsele, James Lionel Calvertile, kes suri 1939. aastal Prantsusmaal tegevteenistuse käigus saadud

haavadesse. Seejärel annetas tema tädi Gladys kaelakee Pitt Riversi muuseumile, kus see on praegu välja pandud muuseumi siseõuel ja seal on seda näinud paljud, teiste seas kirjanik P. D. James, kes viitas sellele oma romaanis „Inimeste lapsed” (*The Children of Men*, lk 156).

Arvatavasti sai Calvert selle kaelakee isikliku kingitusena ning kinkimine sündis arvatavasti traditsioonilises kontekstis, milles need kaelakeed tavaliselt omanikku vahetasid. Kuid see anti talle üle ka olulise koloniaalse sideme kontekstis, sest 1874. aastal sai Fidžist Briti krooni alla kuuluv koloonia. Ametliku tseremoonia käigus tegi Cakobau kuninganna Victoriale mitmeid traditsioonilisi kingitusi, mis sümboliseerisid Fidži saarte maade ja inimeste omandiõiguse üleminekut. Nende kingituste seas oli üks sõjanui ja suur hulk *tabua*’sid. *Tabua*’d, mis olid küll väega ja olulised, olid tavapäraselt konkretiseerimata ja eristamata. Sõjanuiale, seevastu, oli antud nimi ja seeläbi unikaalsus. Kuninganna Victoria ja kuningas George V hoidsid neid Windsori lossis kuni 1932. aastani, kui kuningas George tagastas need esemed mitteametliku kingitusena Fidži saartele, ning hõbekrooniga kaunistatud sõjanuiast sai Fidži uue seadusandliku kogu otsuste väljakuulutamise haamer. Seadusandliku kogu avaistungil hoidis seda üks vanem mees, kes oli olnud Bau saarel laps sel ajal, kui Cakobau oli seal pealik. Selle sündmuse järel kirjutas kuberner Fletcher (1932), et „see ajalooliste seostega nui lisab kogu sündmusele väärikust”.

Neis kingitustes ja tseremooniates, mis ümbritsevad Fidži Briti Impeeriumisse sisenemist ja sellest väljumist, võib kajastuda esemete varasem, poliitiline kasutus Tonga ja Fidži pealike vahelise vahetuskaubana. Erinevalt sõjanuiast jäi Calverti kaelakee Inglismaale, Pitt Riversi muuseumi. Ent nagu sõjanuia, ei lahutatud ka seda keed päriselt neist keerukaist sotsiaalsest suhetest, mis moodustavad tema eluloo. Mõlemad esemed on endiselt puutepunktiks Fidži mineviku ja oleviku vahel, praeguste valitsejate ja vana koloniaalvõimu vahel, kuid asetatuna uude konteksti kui teaduslikku huvi pakkuv aines.

Asjade ja inimeste vahel

Eluloo mõiste südames paikneb küsimus inimeste ja asjade suhetest: sellest, kuidas tähendused ja väärtused kogunevad ja muutuvad. On palju võimalusi nende sidemete mõistmiseks ja palju võimalusi ka nende sidemete keskmes asuvate esemete kontseptualiseerimiseks. Anname siinkohal põgusa ülevaate praegu nende küsimustega tegelemisel kasutatavatest teooriatest, kuid ükski teooria eraldivõetuna ei saa olla piisav kõigi asjaolude mõistmiseks.

Üks mõjukas vaidlus puudutab seda, milline vahe on kingitusel ja tarbeesemel. Sellest küsimusest on kirjutatud palju ning selle arutelu valgustamine

ei mahu käesoleva artikli piiresse. Kuid kingi ja tarbeeseme eristamine ulatub Karl Marxi tarbeeseme definitsiooni ja Marcel Maussi kinkimise-teemaliste mõtisklusteni. Hilisemal ajal on selle eristuse kokkuvõtlikult üle korranud Gregory (1982). Gregory lähtub Marxi seisukohast, et tarbeesemed¹, mis pealtnäha on turusuhted asjade vahel, on tegelikult fikseeritud klassisuh- ted, mis kuuluvad tootmisvahendite ja nende abil toodetud esemete omandi juurde. Samamoodi võivad ka kingitused hõimupõhistes ühiskondades tun- duda Lääne inimesele majanduslike tehingutena, kuid tegelikult tegelevad kingitused hoopis ühiskonna tootmisega sotsiaalsete sidemete loomise ja hoidmise kaudu. Tarbeesemed peaksid olema võõrandatavad selliselt, et nen- dega on võimalik teha tehinguid, ilma et sellega kaasneks püsiv suhe andja ja saaja vahel. Seevastu kingitused säilitavad endas alati sideme inimese või inimestega, kes selle eseme algselt kinkis(id), ja isikutega, kes on järgnevalt sellega kinkimistehinguid sooritanud. Kingituste liikumine tekitab inimeste- vahelistest sidemetest suure sasipuntra, mida on võimalik lahti harutada ainult vastukingitusi tehes. Peamine analoogia sarnasest olukorrast läänemaailmas võiks olla jõulukingid ja sünnipäevakingid, mille puhul asja enda omadused on mõnevõrra teisejärgulisemad kui sotsiaalsed sidemed ja kohustused, mida need kingitused kaardistavad ja üleval peavad. Tarbeasjade võõrandatavus *versus* inimeste kestav kiindumustunne saadud kingituste vastu kujutavad endast väga erinevaid võimalusi elulugude loomiseks ja hoidmiseks.

Marilyn Strathern (1988) on väljendanud mõtet, et kingitused toodavad sotsiaalseid suhteid ning osalevad aktiivselt vastastikku loovates suhetes ini- meste ja asjade vahel. Ta on joonistanud skeemi Melaneesia ühiskonna sot- siaalsetest suhetest, mis aitab üha mõjukamalt mõtestada ka teisi maailma piirkondi. Strathern vaatleb Melaneesia inimesi ja esemeid liikuvate hetke- dena (*moving moments*) suhtevõrgustikes. Nende identiteet tuleneb igal het- kel nende staatusest parasjagu kehtivas suhtevõrgustikus. Kuna kingitused säilitavad purunematu seose nende isikutega, kes nad valmistasid ja nendega varem tehinguid tegid, siis on kõigil kingitustel mitu autorit: see tähendab, et nende loomises osaleb mitmeid inimesi ja rohkelt sidemeid. Kui Lääne inimeste jaoks eksisteerivad asjad iseeneses, siis melaneeslased näevad asju inimeste osistena, mis on neist eraldunud ja ringlevad keerukaid kanaleid pidi ühiskonna kehas. Inimesed pole mitte lihtsalt mitmesed (*multiple*), vaid nad on ka jagunenud. Kokkuvõttes koosneb inimene kõigest neist esemetest, mille ta on valmistanud ja millega on tehinguid teinud, ning need esemed

1 Inglise keeles *commodity* (tarbeese, kaubaartikkel, tarbekaubad), eesti keeles on „Kapitali” 1953. aastal ilmunud tõlkes kasutatud tõlkevastet „tarbimisesemed”, 1936. aasta Nigol Andreseni tõlkes on tõlkevasteks „tarvitusobjektid”. – Tõlkija märkus.

kujutavad endast inimese agentsuse kogusummat. Seega võib inimese agentsus avaldada mõju ka tähelepanuväärselt kaugel inimese kehast ja jätkata mõju avaldamist ka pärast tema surma. Esemeid vormivad nende ühiskondlik olulisus ja tähendused ning just erinevused inimestele ja asjadele omistatud tähenduskeemides on see, mis eristab Lääne inimest melaneeslasest. Melaneesias saab inimene olla nii subjekt kui ka objekt, asuda ühes paigas või olla levinud paljudesse, toimida otse või moodustades hajusa taustamõju vastavalt oma muutuvalle positsioonile suhtevõrgustikus. Selline asi aga ei pea paika Lääne inimese arusaamas iseendast, mis tekitab lõhe nende kahe, selgelt erineva elamisviisi vahele. See arusaam on oluliselt mõjutanud ka arusaama eluloost. Materiaalsed asjad ei ole siseelu välised toed või mõõdupuud, pigem on inimestel ja asjadel ühine elulugu, mis rullub lahti kultuuriliselt spetsiifilistel viisidel.

Samalaadset mõttekäiku on uurinud ka Gell (1998), kasutades põhiliselt sama viiteraamistikku mis Strathern. Kuigi tema raamat tegeleb konkreetsemalt kunstiesemetega, on mõttekäiku võimalik rakendada ka materiaalsele kultuurile üldisemalt. Gelli arvates tuleks esemeid vaadata sotsiaalsete toimijatena selles mõttes, et nad konstrueerivad ja mõjutavad sotsiaalsete suhete välja viisidel, mida poleks olemas, kui neid esemeid poleks olemas. Vaatamata Stratherni ja Gelli mõtete mõjukusele on Melaneesia näited kõigest üks inimeste ja asjade vahel eksisteerida võivate suhete kontseptualiseerimise viise. Neid ei saa üldistada maailmale tervikuna.

Konteksti rõhutamist võib leida ka Appadurai (1986) artiklist, milles ta kahtleb kingituse ja tarbeasja eristamise kasulikkuses. Poest tarbeasjana ostetud käekell võidakse anda edasi samasuguse sotsiaalse jõuga kingitusena nagu ese, mis on algusest peale mõeldud kingituseks. Appadurai jaoks määrab kontekst kõik ja selle asemel, et teha kõikehõlmavaid eristusi esemete vahel, peaksime hoopis vaatama vahetuskaupa ümbritsevaid poliitilisi ja sotsiaalseid olusid. Appadurai on huvitatud esemete vahetatavuse määra-
rast: millal on ühiskonnas kohane vahetada sigu raha vastu ja millal sigu väärtuslike karpide vastu. Thomas (1991, 1994) rõhutab samuti rekontseptualiseerimist, kuid säilitab kingi ja tarbeasja eristamise kui üldiselt kasuliku. Koloniaalsuhted on Vaikse ookeani piirkonnas toonud viimase paari sajandi jooksul kaasa massilise esemete vahetamise väljastpoolt tulijate ja kohalike elanike vahel, mistõttu algselt tarbeasjaks valmistatud esemeid võidakse vahetada kingitustena ja vastupidi. Thomase arvates on esemed Vaikse ookeani piirkonnas viimase viie sajandi jooksul seotud uutesse ja arenevatesse suhtemustritesse, mida ei saa seletada „pärismaalaste” ekspluateerimisega kolonistide poolt ega ka kultuurikaoga domineeriva ja ahne kapitalismi tingimustes. Esemeid on võimalik mõista ainult siis, kui

vaatame neid läbi kultuurilise konteksti, mis need esemed algselt tekitas, ja läbi uute olude, milles nad hiljem liikusid. Paljude esemete ajalugu koosneb konteksti ja perspektiivi nihetest.

Veidi teistsuguse lähenemise elulugudele võib leida Hoskinsilt (1998), kes uuris seda, kuidas on konkreetsete inimeste elulood seotud asjadega. Tema nihutas fookuse sellelt eluloolt, mida võivad asjad endasse koguda, sellele, kuidas kasutatakse asju inimeste eludes tähenduste loomiseks ja hoidmiseks. Hoskins, kes töötas Indoneesia idaosas Sumbal, leidis, et kui ta küsis inimestelt nende eluloo kohta, siis ta eriti vastuseid ei saanud, kui ta aga küsis neilt tähenduslike esemete kohta, siis sai ta väga detailirohket infot inimeste elulugude kohta. Oma töös püüdis ta määratleda, kuidas asjad toimivad enesemääratlemise taustana ning aitavad korrastada kogemusi, mis moodustavad inimese eluloo (Hoskins 1998: 7). Seejuures kritiseerib ta Stratherni, et too ei tundnud huvi selle vastu, kuidas melaneeslased võivad luua sidusat enesetaju oma liikuvatest osadest ja nende liikumise ajaloost, mis võiks täiendada nende staatust individuaalse ja mitmese olen-dina (Hoskins 1998: 10).

Tähenduse performatiivsus

Suurem osa eespool käsitletud teooriatest keskenduvad omanikuvahetuse kontekstile. Esemeid nähakse omandamas elulugu koos korduvate üleminekutega ühelt inimeselt teisele. Aga nagu esemed ei pea füüsiliselt muutuma, et omandada uut tähendust, nii ei pea nad ka minema üle uuele omanikule. Ka muu kontekst peale omanikuvahetuse võib luua tähendusi ja tekitada esemele eluloo. Üks selline kontekst on tseremoniaalsed sooritused. Kanada loodeosas, Atlandi ookeani rannikul on sooritused esemetega nende esemete tähenduses kesksel kohal. Oma imelisse antoloogiasse aastatel 1873–1967 elanud kwakwaka'wakw' kunstniku ja pealiku Willie Seaweedi elust ja tege-mistest on Bill Holm (1983) koondanud tema loomingut, mis sisaldab maske, tootemisambaid ja väiksemaid nikerdatud kujukesi. Lääne inimese silmale on kõigis neis teostes mingi sisemine ühtsus, mis on sündinud sellest, et need kõik on ühe inimese loodud. Kuid kwakwaka'wakw' vaatepunktist pole see üldsegi nii. Kwakwaka'wakw' jaoks ei tulene Willie Seaweedi kunsti tähendus teoste valmistajast:

Looderanniku kunstnikud ei signeerinud vanasti oma teoseid. [---] Ehk esimene kwakwaka'wakw'st kunstnik, kes oma maale ja kujusid regulaarselt signeeris, oli Charley James, kuid temagi signeeris vaid neid, mis olid mõeldud müügiks mitte-indiaanlastele. [---] Minu teada ei signeerinud Willie Seaweed mitte ühtegi oma teost. (Holm 1983: 35.)

Samuti ei kuulu tähendus olemuslikult kujude juurde. Willie Seaweed tellis Mungo Martinilt puust nikerdatud kahe poolega näomaski (*Both-Sides-Face mask*), ise valmistas ta aga ülestõstetava maski (*Raising-Top mask*). Mõlemad olid ebatavalised ja tähelepanuväärsed, kuid:

Willie Seaweed müüs mõlemad koos mitme muu esemega dr Charles Newcombe'ile, kes kogus 1914. aastal esemeid Briti Columbia provintsi muuseumi jaoks. Üliku eelisõigust kehvastavate maskide müümine väljaspool olijale võib tunduda kummalise sammuna ühe konservatiivse ja oma rahva traditsioonidest läbi imbunud pealiku poolt. Ja ometi paistab, et kwakwaka'wakw'de jaoks polnud see kunagi tõsine probleem. Uhket maski hinnati varem ja hinnatakse nüüd, eriti kui see on pärandese, kuid see, mida kiivalt kaitstakse, on õigus seda maski kanda, mis tuleneb vanast pärimusest. Väljaspool kogukonda olijad seda õigust ei nõua, ja saab ju teha uue maski – mida Seaweed ka tegi. Neid maske, mille ta tegi nende asemele, mis läksid provintsi muuseumi, nimetas ta ise koopiateks, ja seda need ka olid ses mõttes, et kujutasid samu olendeid samas vormis. (Holm 1983: 29.)

Kwakwaka'wakw'de jaoks peab tähendus olema esitatud. Seda peab olema näidatud ja pealt vaadatud. Maskid olid vahend, mille kaudu tseremoniaalsed privileegid said materiaalse kuju ja parimad puunikerdajad olid väga nõutud, sest esituse teatraalne mõjukus sõltus suures osas nende oskustest. Kuid esitus kui tegu oli see, milles oli vägi ja mis andis maskile tähenduse. Maski omamine ise polnud nii oluline, sest mask kandis tähendust vaid esituse kontekstis.

Nagu osutab Lisa Seip,² valitseb mõnevõrra teistsugune arusaamine inimeste, maskide ja esituste vahelistest suhetest nuxalkide juures põhjas. Selle tulemusena oli nuxalkidel ka hoopis teistsugune suhtumine maskide võõrastele müümissse. Kuid lõuna pool elanud nuu-chah-nulthide hoiakud olid kwakwaka'wakw' naabrite omadega üsna sarnased. Kui kapten James Cook jõudis 1778. aastal purjepaadiga nuu-chah-nulthide külla nimega Yuquot, siis olid inimesed valmis talle ära müüma iga nikerdatud maski või samba, mida tema ja ta mehed osta soovisid (Beaglehole 1967: 319–320). Kummalisel kombel käis nende sooviga müüa kaasas sama tugev vastumeelsus puunikerdusi välismaalastele näidata: „Me panime tähele ka seda, et sageli müües oma maske, mis olid hoolikalt kinni kaetud, kasutasid nad salapäratsemist ja sageli salajas hoidmist, tuues need meie ette salaja” (Beaglehole 1967: 1414).

2 Autorid viitavad ajakirja World Archaeology esemete elulugude teemalises ajakirjanumbris (1999, 31 (2)) ilmunud üksikartiklile, siin konkreetselt Lisa Seipi artiklile „Transformations of Meaning: the Life History of a Nuxalk Mask.“ – Toimetuse märkus.

Sellest ebatavalisest kontaktolukorrast sündinud konflikti teemaks polnud mitte see, kas puunikerdusi on sobilik müüa, vaid pigem see, kuidas tohiks neid mittetähtsusetlikkus ja mittetseremoniaalses kontekstis müügi hõlbustamiseks näidata (Marshall 1999).

Ka üks hilisem sündmus heidab valgust sellistele pingetele. 1988. aasta märtsis ostis Briti Columbia Kuninglik Muuseum Andy Warholi pärandist ühe nuu-chah-nulthide tseremoniaalse eesriide. Ostmise ajal oli muuseumi kollektsoonis juba olemas üks „peaaegu samasuguse kujunduse ja kujutistega” (Hoover, Inglis 1990: 275) eesriie, mille uurimisel ilmnis, et sellest on olemas veel teisigi „koopiaid”. Eesriide eksponeerimise privileeg oli läinud üle mitmele isikule, mistõttu telliti iga omaniku jaoks üks koopia. Alles palju hiljem müüdi maha ka esimene eesriie, mis jõudis Andy Warholi omandusse ja sealt muuseumi. 1988. aastal kuulusid eesriide õigused Franki perekonnale ja kuigi neil polnud midagi selle vastu, et muuseum Warholi eesriide ära ostab, kujunes palju teravamaks küsimus sellest, millal ja millistel tingimustel tohib seda eesriiet eksponeerida. Lahendusena korraldati muuseumi mõlema eesriide ekspositsiooni avamisel tseremoonia, mille käigus nende nuu-chah-nulthidest „omanikud” esemetele tähenduse andsid (Hoover, Inglis 1990).

Elulooline varieeruvus

Eespool mainitud juhtumiuuringute ja teoreetiliste ülevaadete kaudu püüdsime mõtestada neid väga erinevaid viise, kuidas on võimalik näha eseme ajalugu, ja kajastada eri viise, kuidas esemete elulugudele võib läheneda. Kanada looderannik oli ilmselgelt teistsugune sotsiaalne kontekst kui Fidži või Lääne-Melaneesia. Viimati mainitud piirkonna puhul on mõttekas rääkida esemetest kui sotsiaalsetest toimijatest ja tähendustest, mis mõnes mõttes paiknevad eseme enda sees. Kanada looderannikul ärkab asi ellu alles esituse käigus, mistõttu väljaspool esituse konteksti tal mingit eriomast tähendust pole. Fidži vaalahambad näivad osalevat mõlemat liiki eluloolisuses.

Võib olla kasulik teha vahet esemetel, mis võivad enda sisse elulugusid koguda, ja esemetel, mis annavad oma panuse mõne tseremoonia või teadmiskorpuse elulukku, selle asemel et endasse oma tähendusi koguda. Mõned esemed näivad olevat suutelised akumuldeerima omaenda elulugu: Elgini marmorkujud (Hamilakis), Saksi rist (Moreland) ja S. Blacki kott (Peers).³

3 Autorid viitavad ajakirja World Archaeology esemete elulugude teemalises ajakirjanumbris (1999, 31 (2)) ilmunud üksikartiklile, siin konkreetselt Yannis Hamilakise artiklile „Stories from Exile: Fragments from the Cultural Biography of the Parthenon (or 'Elgin') Marbles“, John Morelandi „The

Aga mitte kõik esemed ei korja endasse tähendusi ja elulugu nii selgelt-nähtaval moel. Nende näidete hulka kuuluvad Nuxalki maskid (Seip), Kesk-Ameerika pärlid (Saunders), Andide kivinikerduskunsti esindav ratsaniku kujuke (Gallardo jt) ja Avebury kui monument (Gillings, Pollard). Kas kivi-kuulide füüsiline välimus ja otsese arheoloogilise konteksti puudumine teevad neist performatiivsed objektid, mis toimivad tähenduse eluloo kaudu, mitte ei loo omaenda elulugu (MacGregor)?⁴ Äärmuslik näide on Rainbirdi⁵ arusaam pottide muutumisest Nan Madoli haudades, kus üks komplekt tähendusi on aja jooksul kuulunud eri liiki esemete juurde, viidates sellele, et tähendus oli olulisem kui formaalsed omadused nende esemete juures, mida selle tähendusega seostati.

Mõnel juhul, eriti koloniaalsete kohtumiste puhul, võib elulukku tekkida järsk katkestus, tähenduse radikaalne teisendumine. Selline asi juhtus siis, kui Nuxalki maskid (Seip) ja S. Blacki kott (Peers) viidi ära oma algsest kultuurist ja paigutati muuseumi; see juhtus ka siis, kui Andide põliselanikud Hispaania apostel Santiago [Püha Jaakobuse] uueks löid (Gallardo jt); ja kui Avebury 20. sajandil „taasavastati” (Gillings, Pollard). Kuid niisugused uuestisünnid pole kunagi täielikud. Nad toovad endaga kaasa fragmente oma eelmistest eludest, varasemate tähenduste löimi.

Arusaam eluloost paneb meid võrdlevalt mõtlema selle peale, kuidas tähendused asjadesse kogunevad ja millist muutuvat mõju võib see inimestele ja sündmustele avaldada. Ühtlasi muudab selline keskne võrdlev mõttelõng veelgi paremini nähtavaks selle, kui mitmekesised on suhted inimeste ja asjade vahel eri kultuuride kontekstis. Kokkuvõttes sõltub eluloo kui metafoori kasulikkus tema rollist selle mitmekesisuse nähtavaks muutmisel.

World(s) of the Cross“ ja Laura Peersi „Many Tender Ties’: The Shifting Contexts and Meanings of the S BLACK Bag“. – Toimetuse märkus.

- 4 Autorid viitavad ajakirja World Archaeology esemete elulugude teemalises ajakirjanumbris (1999, 31 (2)) ilmunud üksikartiklile, siin konkreetselt Lisa Seipi artiklile „Transformations of Meaning: the Life History of a Nuxalk Mask“, Nicholas J. Saundersi artiklile „Biographies of Brilliance: Pearls, Transformations of Matter and being, c. AD 1492“, Francisco Gallardo, Victoria Castro and Pablo Miranda artiklile „Riders on the Storm: Rock Art in the Atacama Desert (Northern Chile)“, Mark Gillingsi ja Joshua Pollardi artiklile „Non-Portable Stone Artifacts and Contexts of Meaning: The Tale of Grey Wether“ ja Gavin MacGregory artiklile „Making Sense of the past in the Present: A Sensory Analysis of Carved Stone Balls“. – Toimetuse märkus.
- 5 Autorid viitavad ajakirja World Archaeology esemete elulugude teemalises ajakirjanumbris (1999, 31 (2)) ilmunud üksikartiklile, siin konkreetselt Paul Rainbirdi artiklile „Entangled Biographies: Western Pacific Ceramics and the Tombs of Pohnpei“. – Toimetuse märkus.

Tänuõnad

Täname Andrew Crosbyt tema asjalike kommentaaride eest artikli valmimise ajal ning oma suurte teadmiste meiega jagamise eest, mis puudutab vaalahambaid Fidžil ja sõjanuia, millest sai Fidži seadusandliku kogu otsuste väljakuulutamise haamer.

Pitt Riversi muuseum, Oxfordi Ülikooli arheoloogiaosakond,
Southamptoni Ülikool

Allikad

- Appadurai, A.** 1986. Introduction: commodities and the politics of value. – *The Social Life of Things: Commodities in Cultural Perspective* (toim. A. Appadurai). Cambridge: Cambridge University Press, 3–63.
- Beaglehole, J. C.** (toim.) 1967. The Voyage of the Resolution and Discovery 1776–1780. – *The Journal of Captain James Cook on his Voyages of Discovery*, Vol. 3, kahes osas. Cambridge: Cambridge University Press.
- Clunie, F.** 1986. *Yalo i Viti*. Suva: Fiji Museum.
- Fletcher** 1932. Letter from Governor Fletcher to the Secretary of State for the Colonies. – *Papers of the Colonial Secretaries Office*, Ref F38/15, National Archives of Fiji, Suva.
- Gell, A.** 1998. *Art and Agency: An Anthropological Theory*. Oxford: Clarendon Press.
- Gregory, C.** 1982. *Gifts and Commodities*. London: Academic Press.
- Holm, B.** 1983. *Smoky-Top: The Art and Times of Willie Seaweed*. Vancouver: Douglas & McIntyre.
- Hoover A., Inglis, R.** 1990. Acquiring and exhibiting a Nuu-Chah-Nulth ceremonial curtain. – *Curator* 33(4), 272–288.
- Hoskins, J.** 1998. *Biographical Objects: How Things Tell the Story of People's Lives*. London: Routledge.
- Kaeppler, A. L.** 1978. Exchange patterns in goods and spouse: Fiji, Tonga and Samoa. – *Mankind* 11, 246–252.
- Kopytoff, I.** 1986. The cultural biography of things: commoditization as process. – *The Social Life of Things: Commodities in Cultural Perspective* (toim. A. Appadurai). Cambridge: Cambridge University Press, 64–91.
- Marshall, Y.** 1999. The changing art and architecture of potlatch houses at Yuquot. – *Huupak-wanum: Art, History and Culture of the Nuu-Chah-Nulth People* (toim. A. Hoover). Victoria: Royal British Columbia Museum.
- Sahlins, M. D.** 1983. Raw women, cooked men and other 'great things' of the Fiji Islands. – *The Ethnography of Cannibalism* (toim. P. Brown, D. Tuzin). Washington, D.C.: Society for Psychological Anthropology, 72–93.
- Sahlins, M. D.** 1985. *Islands of History*. Chicago: University of Chicago Press.
- Strathern, M.** 1988. *The Gender of the Gift*. Berkeley: University of California Press.
- Thomas, N.** 1991. *Entangled Objects: Exchange, Material Culture and Colonialism in the Pacific*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Thomas, N.** 1994. *Colonialism's Culture: Anthropology, Travel and Government*. Oxford: Polity Press.
- Tringham, R.** 1994. Engendered places in prehistory. – *Gender, Place and Culture* 1(2), 169–203.
- Tringham, R.** 1995. Archaeological houses, households, housework and the home. – *The Home: Words, Interpretations, Meanings, and Environments* (toim. D. N. Benjamin, D. Stea, D. Saile). Aldershot: Avebury, 79–107.

Chris Gosden on Oxfordi Ülikooli arheoloogiaprofessor, kelle peamiseks uurimiseemaks on arheoloogia, maastike ja identiteedi kokkupuuteteadad.

Artikli tõlkija **Elte Puhang** on lõpetanud 2018. aastal Tartu Ülikooli semiootika osakonna magistritööga tõlkesemiootikast.

Ta on tegelenud Pitt Riversi muuseumi kogudega koloniaalajaloo vaatepunktist.

Yvonne Marshall on Southamptoni ülikooli õppejõud. Tema uurimistöö keskendub ühiskondlike suhete uurimisele arheoloogiliste leidude põhjal, erilise tähelepanu all on põlisrahvaste arheoloogia ning feministliku lähenemise juurutamine arheoloogias.